

УДК 378.147:364-43

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-247-256>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

А. С. Стьопкіна

ORCID 0000-0001-7212-1969

І. В. Трубник

ORCID 0000-0001-6076-430X

У статті обґрунтовано актуальність формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери (спеціальності «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення»), наведено соціально-комунікативні компетенції, зазначені в освітніх програмах відповідних спеціальностей. Автори пропонують застосовувати методи та прийоми проблемного навчання в процесі вивчення дисципліни «Соціально-комунікативний розвиток особистості» та інших фахових дисциплін з метою формування соціально-комунікативних компетенцій. Описують вимоги до проблемних ситуацій, їх будову, основні складові, умови ефективного вирішення проблемних ситуацій (питань, завдань), ступені складності проблемних ситуацій, етапи вирішення проблеми та інші особливості вирішення проблемних ситуацій професійного або науково-пошукового характеру в умовах аудиторної роботи з майбутніми фахівцями соціальної сфери; наводять конкретні приклади проблемних ситуацій.

Автори доводять, що використання проблемних ситуацій у процесі формування соціально-комунікативної компетентності сприяє активізації соціальної взаємодії спочатку на заняттях, а потім з партнерами іншого соціокультурного середовища. У результаті сформована соціально-комунікативна компетентність розвиває не тільки комунікативні вміння, а й сприяє розвитку компетенцій соціальної взаємодії, розвитку творчих умінь здобувачів у межах компетентнісної парадигми сучасної освіти. Даний напрям сучасної освіти ефективно впливає на розвиток творчої особистості, яка вміє ставити і вирішувати проблеми соціального і професійного характеру.

Ключові слова: соціально-комунікативна компетентність, соціально-комунікативні компетенції, фахівці соціальної сфери, проблемне навчання, проблемна ситуація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Комунікація є однією з провідних потреб людини як суспільної істоти, необхідною умовою для соціалізації, що зумовлено визначальною роллю комунікації в забезпеченні засвоєння соціальних знань і норм, а також у формуванні поведінки, яка соціально схвалюється. Суть комунікації полягає в установленні та розвитку контактів між індивідами, що виникають у зв'язку з необхідністю спільної діяльності.

На сучасному етапі розвитку суспільства у кожній комунікативній ситуації від індивіда очікується не тільки дотримання формальних норм і пристойності, скільки вибір засобів і форм комунікативної взаємодії в залежності від цілей контакту. Це означає, що людина повинна адекватно реагувати на будь-яку ситуацію комунікативної взаємодії з точки зору суспільних стандартів.

Соціальна комунікація виступає однією з визначальних властивостей особистості XXI століття. Будучи феноменом суспільного розвитку, соціальна комунікація має визначальне значення для культури окремої особистості і суспільства в цілому. Зростання системи глобальної комунікації, в тому числі у віртуальному середовищі (інтернет), трансформує систему зв'язків людини з іншими суб'єктами і соціальною системою в цілому, надає нові можливості особистісного розвитку. Здійснюючи комунікацію в інтернет-просторі, суб'єкт опиняється під впливом віртуального середовища, яке не висуває вимог до комунікативної компетентності в умовах дистанційного спілкування. Як результат, спілкування втрачає свій глибинний, значимий для психічної діяльності людини характер, стає формалізованим, стереотипним і поверховим.

Особливо актуальна проблема комунікативної компетентності для студентів, які здобувають професію у сфері «людина-людина» (231 Соціальна робота, 232 Соціальне забезпечення) та ще й пов'язану з наданням соціальної допомоги людям, які опинилися у складній життєвій ситуації. Соціальна і професійна реалізація здобувачів після завершення навчання у закладі вищої освіти, в тому числі в якості керівників різного рівня, багато в чому визначається не тільки теоретичною компетентністю, а й комунікативною.

Отже, можна відзначити, що проблема розвитку комунікативної компетентності студентів українських закладів вищої освіти, які

здійснюють підготовку фахівців соціальної сфери є однією з найбільш актуальних для освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вивчення даної проблеми і на які опираються автори. У публікаціях сучасних дослідників розглядаються різні питання, пов'язані з формуванням соціально-комунікативної компетентності фахівців різних сфер діяльності в умовах закладів вищої освіти, а саме: сутність поняття «соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі (Айзенбарт, 2017), розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців в умовах сучасного навчального процесу (Міщенко, 2019), формування у молодого покоління комунікативної культури (Обдула, 2019), формування комунікативних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування (Поморова, 2019) та майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету (Годлевська, 2007).

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У зв'язку з оновленням освітніх програм (ОП) триває пошук підходів, методів, прийомів та засобів, які б забезпечили формування загальних і фахових компетенцій, означених в ОП. Перелік компетенцій ОП «Соціальне забезпечення» містить соціально-комунікативні. Отже, практика підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах закладу вищої освіти потребує оновлення підходів та методів формування соціально-комунікативних компетенцій.

Мета статті – охарактеризувати процес формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Реалізація всіх необхідних в професії якостей компетентного фахівця соціальної сфери відбувається в процесі спілкування, яке виступає необхідною складовою професійної діяльності. Під спілкуванням розуміють форму взаємодії, складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми. Спілкування виникає у відповідь на необхідність спільної діяльності або обміну інформацією, або потреби єдиної стратегії, або всього разом.

У будь-якому випадку, спілкування обов'язково супроводжує процес суспільно-трудових відносин. У соціальній психології вважається, що спілкування – складний і багатогранний процес, в структурі якого можна виділити три взаємопов'язані сторони: обмін інформацією (комунікативна сторона), організацію спільної діяльності, взаємодії (інтерактивна сторона), процес і результат прийняття один одного, сприйняття один одного, зумовлюють розуміння (перцептивна сторона). Процес професійної

підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери орієнтований на комунікацію і на активну комунікативну взаємодію. Успіх соціально-комунікативного розвитку обумовлений сформованістю потреби в спілкуванні в навчальних ситуаціях, що імітують ситуації в реальному житті. У зміст соціально-комунікативної компетентності включають здатність до соціальної взаємодії і готовність до спілкування:

- випускник повинен володіти компетентностями взаємодії з суспільством, спільністю, колективом, сім'єю, друзями, партнерами; вміти конструктивно вирішувати конфлікти, будувати співпрацю, проявляючи толерантність, повагу і прийняття іншого (раса, національність, релігія, статус, роль, стать), соціальну мобільність;

- випускник повинен володіти компетентностями усного та письмового, вербального та невербального спілкування, а саме: будувати діалог, монолог; працювати з текстом; ідентифікувати себе в різному оточенні; здійснювати ділову переписку і діловодство, володіти літературною мовою і вирішувати різні комунікативні завдання.

Аналіз показав, що компетенції спілкування і соціальної взаємодії змістовно доповнюють одне одного, і це підтверджується можливістю їх інтеграції. Значення соціально-комунікативної компетентності для сучасної людини безумовне. Будь-який практикуючий фахівець повинен керувати процесом професійної діяльності, тому йому необхідні якості, що дозволяють здійснювати ефективний процес взаємодії з людьми: здатність управляти собою, вміння вирішувати конфлікти, здатність брати на себе відповідальність за вирішення соціальної або комунікативної проблемної ситуації, впливати на інших, взаємодіяти з колегами і партнерами, навчати і виховувати та ін.

Аналіз змісту компетенцій, необхідність формування яких визначена ОП зі спеціальності «Соціальне забезпечення», також показав необхідність соціально-комунікативної компетентності. Для здобувачів указаної спеціальності дана інтегрована компетентність має особливу актуальність. Здобувачі досить вільно почувають себе в ситуаціях повсякденного спілкування, однак ситуації, що вимагають компетентної соціальної взаємодії, викликають у них значні складнощі.

Соціально-комунікативні компетенції майбутніх фахівців соціальної сфери, на нашу думку, можуть успішно формуватися засобами проблемного навчання. Саме методи і прийоми проблемного навчання дозволяють відтворити різноманіття ситуацій взаємодії, які очікують молодих фахівців у професійній діяльності.

Проблемне навчання ґрунтується на взаємодії суб'єктів, так як таке навчання має бути діалогічним і являє собою творчий процес постановки і

розв'язання проблем. Іншими словами, реалізація проблемного підходу в навчанні можлива за допомогою різних методичних технік, методів навчання і прийомів. Найбільш доступними і поширеними в освітній практиці є прийоми постановки проблемних питань (завдань, ситуацій), висування припущень, що вимагають доведення. У будь-якому випадку навчальний процес породжує мотиваційно-когнітивний дисонанс у здобувачів і активізує освітню потребу, закликаючи до спільних роздумів, дискусії, вирішення проблем в комунікативних ситуаціях. У процесі навчальної діяльності учасники висловлюють свої думки, оцінюють, вирішують загальну проблему в ході спілкування, знаходять нові способи вирішення проблем, реалізуючи соціально-комунікативну компетентність.

Центральною ланкою проблемного навчання є проблемна ситуація. Проблема ситуація з позиції суб'єкта – це стан розумового напруження, викликаний з пізнавальною метою через недостатність раніше засвоєних знань. Проблема ситуація складається з таких компонентів: 1) невідомі знання, які треба засвоїти; 2) протиріччя, коли не вистачає досвіду для вирішення проблеми; 3) пізнавальна потреба як внутрішня умова, що стимулює розумову діяльність; 4) інтелектуальні можливості здобувача для пошуку і «відкриття» нових знань.

Проблемні ситуації повинні відповідати рівню підготовленості і можливості здобувачів, але при цьому повинні викликати потребу в пошуку нового знання. Розв'язання проблемної ситуації в навчанні спілкуванню має відбуватися у формі монологу, діалогу, полілогу і сприяти не тільки розвитку вміння висловлювати власні думки, але і формуванню соціально-комунікативної компетентності як вмінню спілкуватися, підтримувати і розвивати сталий контакт з оточуючими в процесі вирішення проблем.

У проблемній ситуації розв'язання основної проблеми повинно відбуватися на тлі рішення ланцюга супідрядних проблем, що впливають одна з одної. Ефективність вирішення проблеми підвищується за умови взаємодії кількох учасників ситуації, що знаходяться в процесі монологу, діалогу і полілогу. Викладач формулює проблемну ситуацію для одного здобувача: «Вам потрібно організувати систематичну допомогу родині інвалідів...». Здобувач, який отримав завдання, сам обирає учасника спілкування з групи, учасники можуть грати роль сусідів, членів громадських організацій, представників сфери обслуговування і т. ін. У процесі спілкування здобувачі вирішують проблему. Якщо в ході розв'язання проблеми викладач зауважує, що освітньо-комунікативна проблема близька до вирішення, він пропонує нову проблему відповідно до того, як розвивається загальна проблемна ситуація. На основі такої проблемної ситуації можна пропонувати здобувачам в залежності від рівня

їхньої підготовленості проблемні ситуації професійного або науково-дослідного характеру. Дана проблемна ситуація складається з кількох ступенів і рівнів. Відповідно, ступінь складності проблемної ситуації обумовлена числом рівнів (по вертикалі) і ступенів (по горизонталі). Вибір ступеня складності освітньої проблемної ситуації залежить від рівня підготовленості здобувачів, від навчальної мотивації. Пропоновані рівні і ступені орієнтовані на різні види навчальної взаємодії, концентруючи певний вид спілкування: монолог, діалог, полілог, у процесі реалізації яких здобувачі вчаться взаємодіяти в групі, висловлювати свою думку, разом знаходити шляхи розв'язання проблеми.

Розв'язання проблемних ситуацій вимагає від здобувачів володіння пошуковими творчими вміннями, співвідносними з етапами вирішення проблеми, а саме: 1) уміння бачити, знаходити проблеми і розв'язувати їх самостійно; 2) уміння створювати гіпотезу рішення, оцінювати її, переходячи до нової в разі неспроможності першої; 3) уміння направляти хід вирішення проблемної ситуації відповідно до своїх інтересів; 4) уміння вирішити проблему в проблемній ситуації; 5) уміння оцінити правильність свого рішення і рішення співрозмовників.

Використання проблемних ситуацій у процесі формування соціально-комунікативної компетентності сприяє активізації соціальної взаємодії спочатку на заняттях, а потім з партнерами іншого соціокультурного середовища. У результаті сформована соціально-комунікативна компетентність розвиває не тільки комунікативні вміння, а й сприяє розвитку компетентностей соціальної взаємодії, розвитку творчих умінь здобувачів у межах компетентнісної парадигми сучасної освіти.

Актуальність проблемності у викладанні в цілому і викладанні навчальної дисципліни «Соціально-комунікативний розвиток особистості» (вибіркова дисципліна) особливо співвідноситься з чотирма пріоритетними напрямками розвитку сучасної освіти, які допомагають людині: навчитися пізнавати (розвиток творчого мислення), навчитися жити (розвиток творчої особистості), навчитися жити разом (розвиток творчих міжособистісних відносин), навчитися робити (розвиток в процесі спільної творчої діяльності). Даний напрям сучасної освіти ефективно впливає на розвиток творчої особистості, яка вміє ставити і вирішувати проблеми соціального і професійного характеру. Наведені вміння співзвучні за змістом соціально-комунікативної компетентності.

Висновки. Процес формування соціально-комунікативної компетентності в період професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери заснований на компетентнісному підході, де в якості результату освітнього процесу згідно освітньої програми виступає

сформованість компетентності (соціально-комунікативної). Ефективність формування соціально-комунікативної компетентності обумовлена застосуванням проблемного підходу, який забезпечує розвиток пошукових творчих умінь здобувачів і здійснюється через спілкування при вирішенні проблем соціального та професійного характеру.

Література

1. Айзенбарт М. М. Сутність поняття «соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодий вчений*. № 4.3 (44.3) квітень, 2017.
2. Годлевська Д. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 20 с.
3. Міщенко І. В. Розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців в умовах сучасного навчального процесу. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи*: збір. мат. конф. / голова редкол. Удалова О. А., члени редкол. Буянова Г. В., Ватагіна В. В., Ївженко Ю. В., Похресник А. К. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 130-132.
4. Обдула Т. М. Проблема формування у молодого покоління комунікативної культури. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи*: збір. мат. конф. / голова редкол. Удалова О. А., члени редкол. Буянова Г. В., Ватагіна В. В., Ївженко Ю. В., Похресник А. К. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 139-144.
5. Поморова Н. А. Особливості формування комунікативних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи*: збір. мат. конф. / голова редкол. Удалова О. А., члени редкол. Буянова Г. В., Ватагіна В. В., Ївженко Ю. В., Похресник А. К. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 370-375.

References

1. Eisenbart, M. M. (2017). Sutnist ponyattya "sotsialno-komunikatyvna kompetentsiya" v suchasniy naukoviy paradyhmi [The essence of the concept of "social-communicative competence" in the modern scientific paradigm]. *Molodyy vchenyy*, 4.3 (44.3) (ukr).
2. Hodlevskaya, D. M. (2007). *Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh pedahohichnoho universytetu* [Formation of communicative competence of future social workers in the conditions of pedagogical university]. (Unpublished Doctor's Thesis). Kiev (ukr).
3. Mishchenko, I. V. (2019). Rozvytok komunikatyvnykh zdibnostey maybutnikh fakhivtsiv v umovakh suchasnoho navchal'noho protsesu [Development of communicative abilities of future specialists in the modern educational process]. *Socio-pedagogical bases of personality development in modern conditions of*

- communication: experience, problems, perspectives: collection of conference materials, 130-132. Dnipro: Zhurfond Publishing House (ukr).*
4. Obdula, T. M. (2019). Problema formuvannya u molodoho pokolinnya komunikatyvnoyi kultury [The problem of formation of communicative culture in the young generation]. *Socio-pedagogical bases of personality development in modern conditions of communication: experience, problems, perspectives: collection of conference materials, 139-144. Dnipro, Zhurfond Publishing House (ukr).*
 5. Pomorova, N. A. (2019). Osoblyvosti formuvannya komunikatyvnykh kompetentsiy maybutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannya [Peculiarities of formation of communicative competences of future service specialists]. *Socio-pedagogical bases of personality development in modern conditions of communication: experience, problems, perspectives: collection of conference materials, 370-375. Dnipro: Zhurfond Publishing House (ukr).*

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

А. С. Степкина, И. В. Трубник

В статье обоснована актуальность формирования социально-коммуникативной компетентности будущих специалистов социальной сферы (специальности «Социальная работа», «Социальное обеспечение»), приведены социально-коммуникативные компетенции, указанные в образовательных программах соответствующих специальностей. Авторы предлагают применять методы и приемы проблемного обучения в процессе изучения дисциплины «Социально-коммуникативное развитие личности» и других профессиональных дисциплин с целью формирования социально-коммуникативных компетенций. Описывают требования к проблемным ситуациям, их строение, основные составляющие, условия эффективного решения проблемных ситуаций (вопросов, задач), степени сложности проблемных ситуаций, этапы решения проблемы и другие особенности решения проблемных ситуаций профессионального или научно-поискового характера в условиях аудиторной работы с будущими специалистами социальной сферы; приводят конкретные примеры проблемных ситуаций.

Авторы доказывают, что использование проблемных ситуаций в процессе формирования социально-коммуникативной компетентности способствует активизации социального взаимодействия сначала на занятиях, а потом с партнерами другой социокультурной среды. В результате сформирована социально-коммуникативная компетентность развивает не только коммуникативные умения, но и способствует развитию компетенций социального взаимодействия, развития творческих умений студентов в пределах компетентностной парадигмы современного образования. Данное направление современного образования эффективно влияет на развитие творческой личности,

умеющей ставить и решать проблемы социального и профессионального характера.

Ключевые слова: социально-коммуникативная компетентность, социально-коммуникативные компетенции, специалисты социальной сферы, проблемное обучение, проблемная ситуация.

FORMATION OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL SPHERE

A. S. Styopkina, I. V. Trubnik

The article substantiates the relevance of the formation of social and communicative competence of future specialists in the social sphere (specialties such as "Social work", "Social security"), the social and communicative competences indicated in the educational programs of the corresponding specialties. The authors propose to apply the methods and techniques of problem-based learning in the process of studying the discipline "Social and communicative development of personality" and other professional disciplines in order to form social and communicative competencies. They describe the requirements for problem situations, their structure, main components, conditions for effective solution of problem situations (questions, tasks), the degree of complexity of problem situations, stages of problem solving and other features of solving problem situations of a professional or scientific research nature in classroom work with future specialists in social sphere; give specific examples of problem situations.

The authors prove that the use of problem situations in the process of the formation of social and communicative competence contributes to the activation of social interaction, first in the classroom, and then with partners of a different sociocultural environment. As a result, social and communicative competence has been formed that develops not only communicative skills, but also contributes to the development of competencies of social interaction, the development of creative skills of applicants within the competence paradigm of modern education. This direction of modern education effectively influences the development of a creative person who is able to raise and solve issues of a social and professional nature.

Key words: Social and communicative competence, social and communicative competences, specialists in the social sphere, problem learning, problem situation.

Стьопкіна Аліна Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: brusal@ukr.net

Степкина Алина Сергеевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной работы ГБУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (г. Славянск, Украина). E-mail: brusal@ukr.net

Styopkina Alina Sergeevna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Social Work of State Higher Educational Institution "Donbass State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: brusal@ukr.net

Трубник Інна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: innatrubnik@gmail.com

Трубник Інна Васильевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной работы ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (г. Славянск, Украина). E-mail: innatrubnik@gmail.com

Trubnik Inna Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Social Work of State Higher Educational Institution "Donbass State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: innatrubnik@gmail.com